

บทคัดย่อ

ร่องรอยปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุโดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร : การสอบทานระหว่างพระราชพงศาวดารกับศิลปกรรม

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ภายหลังจากได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อ พ.ศ. 2284 พระองค์ได้รับพระราชโองการให้ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่างๆ ที่ทรุดโทรมลงหลายอย่าง แต่รายละเอียดในพระราชพงศาวดารฯแต่ละเล่มแตกต่างกันไปบ้าง

ในส่วนของข้อมูลที่สอดคล้องกันคือ พระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์และพระที่นั่งวิหารสมเด็จ้อย่างแน่นอน ในขณะที่วัดพระรามมีความเป็นไปได้ว่าจะเกี่ยวข้องกับพระองค์เช่นกัน ส่วนข้อมูลที่แตกต่างกันคือ พระมงคลบพิตรและวิหาร ซึ่งบางฉบับระบุว่าพระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้ปฏิสังขรณ์ แต่บางฉบับกลับระบุว่าทำขึ้นในรัชกาลอื่น จึงทำให้เกิดปัญหาตามมาว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุที่กล่าวถึงนี้จริงหรือไม่ หรือจุดใดบ้างที่ท่านทรงเป็นผู้ดำเนินการปฏิสังขรณ์

เมื่อเกิดปัญหาเช่นนี้ทำให้บทความนี้เลือกใช้หลักฐานทางศิลปกรรมตรวจสอบกับพระราชพงศาวดารฯ ผลที่ได้คือสถานที่ต่างๆ ข้างต้นมีหลักฐานงานช่างสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่จริง แสดงให้เห็นว่าคงถูกปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในระยะเวลานี้ แม้บางแห่งยังคงไม่สามารถบอกได้ว่าอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรหรือไม่ แต่ข้อมูลศิลปกรรมก็ช่วยให้ทราบว่าในครั้งอยุธยาตอนปลายนี้มีจุดใดบ้างที่ได้รับการปฏิสังขรณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่ได้บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารฯ

Abstract

Tracing Renovations under the Supervision of Prince Thammathibet : Checking the Royal Annals and Arts

After Prince Thammathibet, the son of King Boromakot, was established as the heir apparent or crown prince to the throne of the Ayutthaya Kingdom in BE 2284, he was commanded to restore many structures that were in need of repairs. However, details vary in different royal annals.

The consistent historical records can allow us to conclude that he oversaw the restoration of Wat Phra Sisanphet and Viharn Somdej Throne Hall, although his role in the restoration of Wat Phra Rama is inconclusive. In addition, some annals indicate that Prince Thammathibet was assigned to the restoration of Phra Mongkolbophit, also the viharn. But some other annals state that those structures were restored in another reign.

The researcher chose to examine the various stages of late period Ayutthaya art and match them with the historical records, leading to the conclusion that the restorations occurred circa this period. Even though there are some places that could not be identified as being renovated under the supervision of Prince Thammathibet, the artwork could be classified in the late period of the Ayutthaya Kingdom. As a result, we can conclude the restoration took place at that time, even if it is not in the historical records.

ร่องรอยปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุโดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร : การสอบทานระหว่างพระราชพงศาวดารฯกับศิลปกรรม

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง*

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเป็นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในฐานะกวีเอกของไทย พระนิพนธ์ของท่านมีหลายเรื่อง ทั้งบทเห่เรือ บทเห่เรือเรื่องกาگی บทเห่สังวาส และเห่ครวญ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโตก กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง นันทโศปน์นันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง และกลอนเพลงยาว

นอกเหนือจากเรื่องการกวีที่สร้างชื่อเสียงให้แก่พระองค์แล้ว เรื่องราวความรักก็ทำให้พระองค์มีชื่อเสียงไม่แพ้กัน โดยเฉพาะคดีที่ทรงมีความสัมพันธ์กับเจ้าฟ้าสังวาล พระมเหสีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชบิดาของพระองค์ จนเป็นเหตุให้พระองค์ถูกเขียนจนสิ้นพระชนม์

นอกจากเรื่องราวข้างต้นแล้ว ในพระราชพงศาวดารฯ ยังระบุถึงเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งยังไม่มีใครวิเคราะห์ในรายละเอียด คือ หลังจากที่ได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเมื่อ พ.ศ. 2284 พระองค์ได้รับพระราชโองการให้ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่างๆ ที่รุดโทรมลงหลายอย่าง แต่รายละเอียดในพระราชพงศาวดารฯ แต่ละเล่มแตกต่างกันไปบ้าง ซึ่งความแตกต่างเพียงน้อยนิดเช่นนี้กลับเป็นปัญหาใหญ่หลวงในการศึกษาวิเคราะห์ เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุที่กล่าวถึงนี้จริงหรือไม่ หรือจุดใดบ้างที่ท่านทรงเป็นผู้ดำเนินการปฏิสังขรณ์

---

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ในที่นี้จะใช้ข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฯ 3 ฉบับ ต่อไปนี้เป็นหลัก คือพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฯ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน และพระราชพงศาวดารฯ ฉบับบริติชมิวเซียม เพราะเป็นพระราชพงศาวดารฯ ที่ชำระในศักราชที่ใกล้กับเหตุการณ์นี้ที่สุด ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว

พระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งชำระขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2338 ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุโดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรวา

“...แล้วทรงพระกรุณาสั่งให้กรมพระราชวัง ให้ปฏิสังขรณ์วัดศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่ อนึ่งพระเศียรพระพุทธรูปพระสุมงคลพิตร ซึ่งหักลงตั้งอยู่นั้นให้ยกขึ้นต่อเสี้ย พระวิหารนั้น อย่าให้ทำเป็นมณฑปเลย ให้ทำเป็นหลังคาเหมือนวิหารทั้งปวง ทำอยู่ปีเศษจึงสำเร็จทั้งสองวัด และพระที่นั่งพระวิหารสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังให้รื้อลงทำใหม่ 10 เดือนจึงสำเร็จ วัดพระรามชำระให้ปฏิสังขรณ์ปีเศษจึงสำเร็จ...”¹

สรุปข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้ว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงอำนวยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์และพระที่นั่งวิหารสมเด็จ ส่วนหลวงพอมงคลพิตรและวิหารและวัดพระรามนั้น จากข้อความที่เขียนต่อเนื่องกันไป จึงเข้าใจได้ว่าพระองค์น่าจะทรงเป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์ด้วยก็เป็นได้

¹ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). (พระนคร : อักษรบริกาการ, 2507), หน้า 462.

ส่วนพระราชพงศาวดารฯ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ซึ่งชำระขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2340 โดยใช้พระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นหลัก แต่มีการแก้ไขเพิ่มเติม แทรกเรื่องเข้าไปใหม่² แล้วเสร็จก่อน พ.ศ. 2350³ ได้ให้ข้อความที่ต่างไป โดยกล่าวว่า

“...แล้วทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่ พระวิหารนั้น อย่าให้ทำมณฑปเลย ให้ทำหลังคาเหมือนวิหารทั้งปวง ทำปีเศษจึงแล้วพระที่นั่งสมเด็จพระชำรุด ทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังให้รื้อลงทำใหม่ สิบเดือนจึงสำเร็จ วัดพระรามชำรุด ให้ปฏิสังขรณ์ปีเศษจึงสำเร็จ...”⁴

สรุปข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ได้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์และพระที่นั่งวิหารสมเด็จ ในขณะที่ไม่กล่าวถึงการซ่อมแซมพระมณฑลปพิตร ที่ยิ่งกว่านั้นคือ ข้อความที่กล่าวถึงการซ่อมแซมพระวิหารว่า “พระวิหารนั้น อย่าให้ทำมณฑปเลย ให้ทำหลังคาเหมือนวิหารทั้งปวง” มีเจตนาให้หมายถึงพระวิหารที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ขณะที่ข้อความเดียวกันนี้ในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กลับเป็นการซ่อมแซมวิหารพระมณฑลปพิตร ส่วนวัดพระรามนั้น เป็นข้อมูลเดียวกันกับพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอาจมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิสังขรณ์

สำหรับพระราชพงศาวดารฯ ฉบับบริติชมิวเซียม ชำระขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเช่นกัน กล่าวถึงเหตุการณ์ปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ไว้เหมือนกันกับพระราชพงศาวดารฯ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ความว่า

² พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน. (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า [5]-[6].

³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 18.

⁴ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน. หน้า 611-612.

“...แล้วทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่ พระวิหารนั้นอย่าให้ทำมณฑปเลย ให้ทำหลังคาเหมือนวิหารทั้งปวง ทำปีเศษแล้วพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังให้รื้อลงทำใหม่ 10 เดือนจึงสำเร็จ วัดพระรามชำระ ให้ปฏิสังขรณ์ปีเศษจึงสำเร็จ...”⁵

จึงเห็นได้ว่า ข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ เกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ โดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ยังมีที่ต่างกันออกไปในรายละเอียด (ดูสรุปในตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 สรุปเปรียบเทียบข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ ถึงการปฏิสังขรณ์สถานที่ต่างๆ โดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

	ฉบับพันเจ็ดพันห้าร้อยหกสิบสาม (เดิม)	ฉบับสมเด็จพระพันปี	ฉบับบริติชมิวเซียม
วัดพระศรีสรรเพชญ์	ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์
วัดมงคลพิตร	น่าจะปฏิสังขรณ์	-	-
พระที่นั่งวิหารสมเด็จ	ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์
วัดพระราม	น่าจะปฏิสังขรณ์	น่าจะปฏิสังขรณ์	น่าจะปฏิสังขรณ์

เมื่อพระราชพงศาวดารฯ แต่ละเล่มให้รายละเอียดที่ต่างกันออกไป ยิ่งไปกว่านั้นข้อมูลยังขัดแย้งกัน และขาดรายละเอียดว่าปฏิสังขรณ์จุดใดบ้าง ในที่นี้เห็นว่า เมื่อพระราชพงศาวดารฯ กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่างๆ ก็ควรใช้ร่องรอยศิลปกรรมที่ปรากฏบนถาวรวัตถุเหล่านั้นเป็นตัวบ่งชี้ โดยประเด็นหลักที่จะวิเคราะห์คือความเป็นไปได้ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจะทรงอำนาจการปฏิสังขรณ์สถานที่นั้นๆ และจุดใดบ้างที่มีแนวโน้มว่าเป็นงานปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้

⁵ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2537), หน้า 321.

อนึ่ง การศึกษาคั้งนี้จะไม่กล่าวถึงพระที่นั่งวิหารสมเด็จ ทั้งนี้ เพราะวาปัจจุบันเหลือแต่เพียงฐานพระที่นั่งเท่านั้น จึงไม่เหลือร่องรอยใดๆ ให้ศึกษาได้อย่างเพียงพอ

1. วัดพระศรีสรรเพชญ์ : การปรับปรุงมณฑป 3 หลัง

ประวัติวัดตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฯ ระบุว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดให้ยกพื้นที่พระราชวังให้เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ ส่วนพระราชวังได้ขยับขึ้นไปทางเหนือ ซึ่งก็คือตำแหน่งปัจจุบันนั่นเอง

วัดพระศรีสรรเพชญ์ได้รับการปรับเปลี่ยนและสร้างเสริมสิ่งก่อสร้างต่างๆ มาเป็นลำดับ ครั้งสำคัญ คือ รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงโปรดให้สร้างพระวิหารพระศรีสรรเพชญ์ และหล่อพระศรีสรรเพชญ์ หลังจากนั้นก็คงมีการปฏิสังขรณ์อีกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งพระราชพงศาวดารฯ กล่าวไว้ว่า "...และในปีสร้างพระนครหลวงนั้น ก็สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์เสร็จ และทำการฉลองมีมหรสพเป็นอเนกทุกประการ..."⁶

แม้ว่าจะมีการสร้างเสริมหรือปฏิสังขรณ์มาตามลำดับ แต่จากแผนผังของวัดที่แสดงให้เห็นว่าสิ่งก่อสร้างต่างๆ วางในตำแหน่งที่สมดุลเป็นระเบียบ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จึงน่าจะสร้างหรือวางแผนการสร้างโดยพร้อมเพรียงกันเป็นส่วนใหญ่ โดยเชื่อว่าจะเป็นการออกแบบในครั้งรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และแม้ว่ามีถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นในภายหลัง ก็ได้รับการออกแบบให้เข้ากับสิ่งก่อสร้างก่อนหน้าเป็นอย่างดี⁷

สำหรับงานปฏิสังขรณ์ในครั้งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนั้นน่าจะเกิดขึ้นจริง ทั้งนี้ เพราะสอดคล้องกันทั้งหลักฐานศิลปกรรมและพระราชพงศาวดารฯ โดยข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ ฉบับต่างๆ ระบุพ้องกันว่ามีการปฏิสังขรณ์แน่นอน แต่ไม่ทราบว่ดำเนินการ ณ จุดใดบ้าง (ข้อความในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน และฉบับบริติชมิวเซียม ระบุถึงการแปลงหลังคาวิหารจากทรงมณฑป

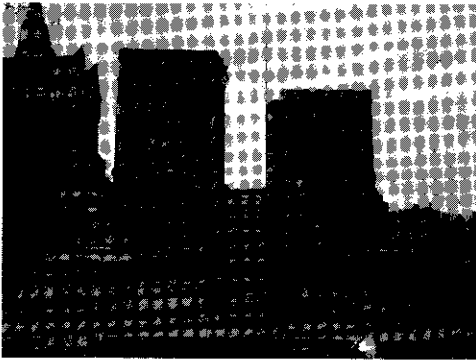
⁶ "พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)" ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทนุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). หน้า 342.

⁷ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2542), หน้า 47-48

ให้เป็นแบบบริหารทั่วไปหรือทรงจั่ว ไม่แน่ใจว่าจะเกิดจากความสับสนหรือไม่ เพราะในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า เป็นเรื่องของวิหารพระมงคลบพิตร และเป็นที่น่าเสียดายว่าด้วยสภาพชำรุดทรุดโทรมของวิหารหลังต่างๆ ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ตลอดจนไม่ทราบว่าเป็นพระราชพงศาวดารฯ กล่าวถึงวิหารหลังใด ทำให้ไม่สามารถตรวจสอบร่องรอยเหล่านี้ได้แน่ชัด)

ส่วนหลักฐานทางศิลปกรรมที่หลงเหลือให้ศึกษาได้ในปัจจุบันทำให้ทราบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรคงมิได้สร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมมากมายนัก ทั้งนี้ เพราะใช้เวลาเพียงแค่นี้ปีเศษเท่านั้น โดยจุดที่น่าจะเป็นงานปฏิสังขรณ์โดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรคือ การปรับปรุงมณฑปที่ตั้งสลักับเจดีย์ประธานทั้ง 3 องค์ (รูปที่ 1)

แม้ว่านักวิชาการยังมีความเห็นเป็น 2 ฝ่าย ว่าเจดีย์ทั้ง 3 องค์ ควรสร้างขึ้นพร้อมกันทั้งหมดหรือสร้างขึ้นไม่พร้อมกัน แต่สิ่งที่ชัดเจนคือ มณฑปทั้ง 3 หลัง สร้างขึ้นภายหลังจากที่เจดีย์เหล่านี้สร้างเสร็จแล้ว เพราะฐานของมณฑปก่อทับบันไดทางขึ้นสู่องค์เจดีย์

รูปที่ 1 มณฑปปะวันออก

ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่า มณฑปเหล่านี้สร้างขึ้นเมื่อใด แต่จากพระราชพงศาวดารฯ และรูปแบบศิลปกรรมทำให้ในที่นี้เชื่อว่ามีความเป็นไปได้พอสมควรที่จะสร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรืออย่างน้อยก็ได้รับการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลพระองค์ ทั้งนี้ เพราะพระราชพงศาวดารฯ ระบุว่า โปรดให้

สถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งมีนัยยะถึงการปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่างๆ นั้นเอง เมื่อพิจารณารายละเอียดบางอย่างของมณฑปก็พบร่องรอยศิลปกรรมที่น่าจะเกิดขึ้นในรัชกาลของพระองค์ คือ ครุฑขุดนาคขนาดใหญ่ประดับฐานชั้นในของมณฑปหลังกลาง

(รูปที่ 2) ครุฑที่เห็นนี้เป็นแบบเดียวกันกับครุฑยุคขนาดขนาดใหญ่ประดับฐานพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท ซึ่งพระองค์โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2175

การทำครุฑยุคขนาดขนาดใหญ่ประดับฐานอาคารสมัยอยุธยา ยังไม่พบหลักฐานว่านิยมในสมัยก่อนหน้าหรือไม่ แต่พบหลักฐานเพียงแต่ครุฑยุคขนาดเล็กๆ ประดับส่วนหนึ่งส่วนใดของฐานเท่านั้น

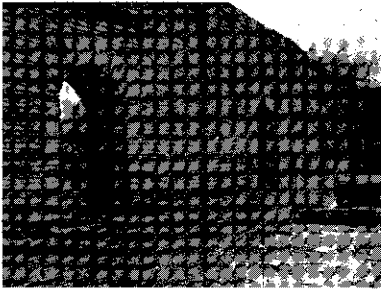
อย่างไรก็ตาม การประดับครุฑยุคขนาดขนาดใหญ่เช่นนี้กลับพบที่ฐานยกพื้นหน้าสนามหลวง เมืองพระนครหลวง ประเทศกัมพูชา สร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 และเมื่อวิเคราะห์หลักฐานต่างๆ แล้ว เชื่อได้ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงสร้างพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาทโดยได้แรงบันดาลใจจากฐานยกพื้นนี้จริง เช่น ที่ตั้งก็อยู่หน้าสนามหลวงเหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นชื่อเดิมของพระที่นั่งองค์นี้ก็เกี่ยวพันกับกัมพูชา คือ ศิริยโสธรรมหาพิมานบรรยง

เมื่อครุฑยุคขนาดขนาดใหญ่ประดับฐานชั้นในมณฑปหลังกลางทำขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้ว ฐานที่พอกขยายออกมา ซึ่งเดิมปิดทับครุฑยุคขนาดเล็กนี้ไว้จนมองไม่เห็น ต้องสร้างขึ้นหลังจากรัชกาลของพระองค์ จึงมีความเป็นไปได้มากที่ฐานพอกขยายนี้จะทำขึ้นในคราวที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมาปฏิสังขรณ์วัดนั่นเอง ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของฐานที่พอกขยายออกมา ซึ่งเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ก็ไม่ได้ขัดแย้งใดๆ กับข้อสันนิษฐานดังกล่าว

การพอกขยายฐานคงทำกับมณฑปหลังด้านหน้าและหลังด้านหลังด้วย เพราะมีขนาดและรูปแบบที่สัมพันธ์กับฐานพอกขยายของมณฑปหลังกลาง

รูปที่ 2 ฐานชั้นในมณฑปหลังกลางมีครุฑยุคขนาด

รูปที่ 3 ลักษณะหน้าต่างของวิหารจัตุรมุข

อีกหนึ่ง สำหรับส่วนอื่นๆ ของวัดจะได้ รับการปฏิสังขรณ์ด้วยหรือไม่นั้น ต้องศึกษาใน รายละเอียดอีกครั้งหนึ่ง ในที่นี้ตั้งข้อสงสัยว่า วิหารจัตุรมุข ซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังวัด ได้ใช้ กรรมวิธีก่ออิฐตามแนวตั้งเป็นซุ้มหน้าต่างทรง โค้งแหลม หรือทรงกลีบบัว (รูปที่ 3) ซึ่งนิยม มากตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้น มา น่าจะศึกษาเพิ่มเติมว่าทำขึ้นในคราวที่เจ้า พ้าธรรมธิเบศรมาปฏิสังขรณ์วัดหรือไม่

ข้อมูลที่แสดงไว้ข้างต้นนี้ จึงเป็นตัวอย่างที่ดีอันแสดงให้เห็นถึงการเกี่ยวพัน และเติมเต็มซึ่งกันและกัน ระหว่างหลักฐานพระราชพงศาวดารฯ กับหลักฐานศิลปกรรม (ดูสรุปในตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 สรุปเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากพระราชพงศาวดารฯ กับหลักฐาน ศิลปกรรมกรณีวัดพระศรีสรรเพชญ์

	พระราชพงศาวดารฯ	หลักฐานศิลปกรรม
ชื่อผู้ปฏิสังขรณ์	เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร	-
ระยะเวลาที่ ปฏิสังขรณ์	รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2284 ใช้เวลา 1 ปีเศษ	-
ตำแหน่งที่ปฏิสังขรณ์	ซ่อมแซมหลังคาพระวิหาร หลังโตหลังหนึ่ง จากทรง มณฑปเป็นทรงจั่ว (ข้อมูลนี้ผู้ชำระอาจบันทึก สับสนก็เป็นได้ เพราะมีความ เป็นไปได้อาจเป็น ข้อมูล ปฏิสังขรณ์วิหารพระมงคล บพิตรมากกว่า)	บางส่วนของมณฑป 3 หลัง และอาจรวมไปถึงวิหารจัตุรมุข

2. พระมงคลบพิตร : ภาพสะท้อนทั้งข้อจำกัดและการเกื้อหนุนของพระราชพงศาวดารกับศิลปกรรม

พระมงคลบพิตรนับว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยน่าจะสร้างสมัยสมเด็จพระไชยราชา ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2146 ทรงโปรดให้ชะลอจากตำแหน่งที่เคยอยู่ทางตะวันออกมาสู่ทางตะวันตก ซึ่งก็คือตำแหน่งปัจจุบันนั่นเอง แล้วให้ก่อมณฑปใ⁸

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือได้เกิดฟ้าผ่าลงมายังยอดมณฑปประดิษฐานพระมงคลบพิตร ทำให้ไฟลุกลามไหม้จนหลังคาพังลง ถูกพระเศียรพระมงคลบพิตรชนหักกลงมาอยู่บนพื้น พระราชพงศาวดารฯ ฉบับพันจันทุมาศ (เจิม) ได้กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า โปรดให้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ โดยการซ่อมแซมครั้งนี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่พระราชพงศาวดารฯ ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ และพระราชพงศาวดารฯ ฉบับบริติชมิวเซียม กลับให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ช่างปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทันที โดยโปรดให้ริ่อมณฑป แล้วก่อสร้างขึ้นใหม่เป็นวิหาร ใช้เวลาราว 2 ปี จึงแล้วเสร็จ⁹

ข้อมูลที่ยิ่งทำให้สับสนมีอยู่ในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) บันทึกเหตุการณ์ไฟไหม้มณฑปพระมงคลบพิตรไว้ว่า เกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่ท้ายสระ แต่ด้วยเหตุที่ต้นฉบับที่มีอยู่สิ้นสุดลงเพียงรัชกาลสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ จึงไม่ทราบว่าได้กล่าวถึงการอำนวยการซ่อมพระมงคลบพิตรและวิหารโดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรด้วยหรือไม่ แต่ที่แน่ชัดคือ ไม่ได้กล่าวถึงการโปรดให้ปฏิสังขรณ์หลังเกิดเหตุในทันที¹⁰ (ดูสรุปในตารางที่ 3)

⁸ ข้อมูลจากจดหมายเหตุของ วัน วลิต กลับระบุข้อความที่สื่อว่า พระเจ้าปราสาททองควรเป็นผู้โปรดเคลื่อนย้ายพระมงคลบพิตร อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่แย้งกันนี้เป็นประเด็นที่อยู่นอกเหนือจากขอบเขตของบทความนี้

⁹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน. หน้า 555. และ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. หน้า 293-294.

¹⁰ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทานุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). หน้า 942. อนึ่ง พระราชพงศาวดารฉบับนี้ระบุว่า หลังจากไฟไหม้ 4 ปี พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระโปรดเกล้าให้บูรณะพระเจดีย์และพระอุโบสถ วัดมงคลบพิตร ไม่นับว่าจะเกี่ยวข้องกับพระมงคลบพิตร และพระวิหารด้วยหรือไม่.

พระราชพงศาวดารฯ จึงมีความสับสนเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้อยู่มาก จนไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่า แท้จริงแล้วการปฏิสังขรณ์ควรเกิดขึ้นในรัชกาลใดแน่ และควรเป็นงานที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงอำนาจการซ่อมหรือไม่

ตารางที่ 3 สรุปเปรียบเทียบพระราชพงศาวดารฯ ฉบับต่างๆ เกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ พระมณฑลพิตร และวิหาร

	ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)	ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์	ฉบับบริติชมิวเซียม	ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)
ช่วงเวลาที่เกิดไฟไหม้	สมเด็จพระเจ้าเสือ	สมเด็จพระเจ้าเสือ	สมเด็จพระเจ้าเสือ	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ
ช่วงเวลาที่ปฏิสังขรณ์	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โดยน่าจะเกี่ยวข้องกับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร	ทันทีหลังจากไฟไหม้	ทันทีหลังจากไฟไหม้	-

สำหรับงานศิลปกรรมก็ไม่สามารถระบุได้เช่นกันว่าควรปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยใดแน่ ทั้งนี้ เนื่องจากข้อจำกัดหนึ่งของหลักฐานศิลปกรรมคือ ลำพังตัวศิลปกรรมอย่างเดียวไม่สามารถระบุอายุเป็นศักราชที่แน่นอนได้ เพราะศิลปกรรมแบบหนึ่งๆ อาจได้รับความนิยมต่อเนื่องยาวนาน แม้เปลี่ยนรัชกาลไปแล้วศิลปกรรมก็อาจจะมีได้แปรเปลี่ยนตามไปด้วย การจะระบุได้ว่าสร้างขึ้นในรัชกาลใดหรือศักราชใด จำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากพงศาวดารเข้าช่วยพอสมควร

เนื่องด้วยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศห่างกันเพียงแค่ 24 ปี ศิลปกรรมหลายประการยังคงทำสืบเนื่องต่อกันมา จนบางครั้งยากที่จะชี้ชัดว่าอยู่ในรัชกาลใดแน่ ซึ่งศิลปกรรมจากพระมณฑลพิตรและวิหารก็อยู่ในสถานภาพดังกล่าวเช่นกัน ประกอบกับการเสื่อมสภาพและการปฏิสังขรณ์ใหม่ในปัจจุบัน ยิ่งทำให้การชี้ชัดเป็นไปอย่างยากลำบากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะระบุศักราชหรือรัชกาลไม่ได้แน่ชัด แต่ศิลปกรรมจากองค์พระมณฑปพิตรและวิหารก็แสดงให้เห็นว่า มีการซ่อมแซมในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายอย่างชัดเจน ดังนี้

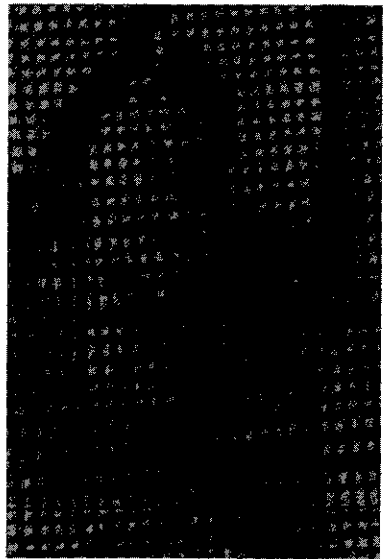
องค์พระมณฑปพิตร

แม้เชื่อได้ว่าองค์พระมณฑปพิตรน่าจะสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง เพราะเมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายเก่าเห็นได้ว่า เค้าพระพักตร์মন เครื่องแต่งพระพักตร์ห่างจากสุนทรีย์ภาพของพระพุทธรูปสุโขทัยพอใช้ (รูปที่ 4) และมีการค้นพบพระพุทธรูปสำริดจากอุระของพระองค์ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนกลางทั้งสิ้น¹¹ แต่สังฆาฏิของพระองค์กลับพาดผ่านกลางพระอุระพอดี จากนั้นจึงตกลงมาตรงๆ จนจรดพระนาภี ซึ่งเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนับแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นมา เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นจากวัดไชยวัฒนาราม เป็นต้น ดังนั้น จึงเชื่อได้ว่าพระมณฑปพิตรได้รับการปฏิสังขรณ์ใน

ช่วงเวลานี้อย่างแน่ชัด โดยน่าจะปฏิสังขรณ์ในหลายๆ จุด ไม่ใช่เพียงแต่ยกพระเศียรขึ้นต่อใหม่ ดังที่พระราชพงศาวดารฯ กล่าวถึงเท่านั้น

วิหารพระมณฑปพิตร

สำหรับในส่วนของพระวิหารนั้น (รูปที่ 5) พระราชพงศาวดารฯ ยุติตรงกันว่ามีการซ่อมแปลงจากหลังคาทรงมณฑปให้เป็นทรงเดียวกันกับวิหารทั่วไป คือ ทรงจั่ว ดังนั้น หน้าบันทรงจั่วที่เห็นจากภาพถ่ายเก่าย่อมเป็นงานปฏิสังขรณ์ในสมัยอยุธยาตอนปลายแน่นอน นอกจากนี้ ยังได้พบร่องรอยศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายในบริเวณอื่นๆ อีกเช่นกัน เป็นต้นว่า เสาอิงประดับบัวหัวเสา

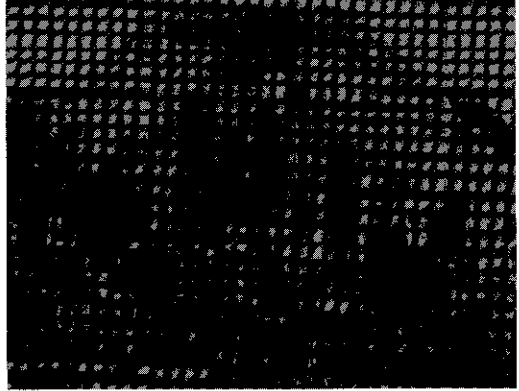

รูปที่ 4 ภาพถ่ายเก่าพระมณฑปพิตร

¹¹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. หน้า 142-144.

แบบกลีบยาว คล้ายกับที่นิยมตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชาเรื่อยมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเสียดูกรังครีอยุธยาครั้งที่ 2¹² และยังมีฐานสิงห์แบบอยุธยาตอนปลายประดับเชิงผนัง¹³

ดังนั้น ในกรณีการปฏิสังขรณ์พระมงคลบพิตรและวิหารนั้น ทั้งข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ และศิลปกรรมยังไม่สามารถชี้ชัดได้ว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมีส่วนเกี่ยวข้องกับด้วยหรือไม่ เพราะหลักฐานทั้งสองชนิดต่างก็มีข้อจำกัดแต่อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยพระราชพงศาวดารฯ และ

รูปที่ 5 ภาพถ่ายเก่าวิหารพระมงคลบพิตร

ศิลปกรรมก็ได้ให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีการซ่อมแซมพระมงคลบพิตรและวิหารจริง (ดูสรุปในตารางที่ 4)

¹² ดูรายละเอียดเกี่ยวกับบัวหัวเสาแบบบัวกลีบยาวได้ใน สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310). (กรุงเทพฯ : มูลนิธิ เจมส์ ธอมป์สัน, 2532), หน้า 88.

¹³ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับฐานสิงห์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายได้ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 75-78.

ตารางที่ 4 สรุปเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากพระราชพงศาวดารฯ กับหลักฐานศิลปกรรม กรณีพระมณฑลพิตรและวิหาร

	พระราชพงศาวดารฯ	หลักฐานศิลปกรรม
ชื่อผู้ปฏิสังขรณ์	ข้อมูลขัดแย้ง ระหว่าง สมเด็จพระเจ้าเสือ กับ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร	-
ระยะเวลาที่ปฏิสังขรณ์	ขัดแย้งกันระหว่าง รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ ใช้เวลาประมาณ 2 ปี กับ รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ราว พ.ศ. 2284 ใช้เวลา 1 ปีเศษ	มีการซ่อมแซมในสมัยกรุงศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 23
ตำแหน่งที่ปฏิสังขรณ์	ต่อพระเศียรพระมณฑลพิตร และปฏิสังขรณ์หลังคาพระวิหาร จากทรงมณฑปเป็นทรงจั่ว	ปฏิสังขรณ์จิวรพระมณฑลพิตร ทำหลังคาทรงจั่ว ตกแต่งผนังวิหารด้วยลายปูนปั้น เช่น บัวหัวเสาแบบกลีบบัวยาว และใช้ฐานสิงห์ประดับผนังวิหาร

3. วัดพระราม : ร่องรอยงานช่างสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศยังเหลืออยู่มาก

ประวัติการสร้างวัดพระรามยังมีความสับสนอยู่ กล่าวคือ พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ระบุว่าแรกสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พ.ศ. 1912¹⁴ ขณะที่พระราชพงศาวดารฯ ฉบับอื่นๆ ระบุว่า สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ณ บริเวณที่สร้างพระเมรุสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1¹⁵

¹⁴ “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ หลวงประเสริฐอักษรนิติ” ใน คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ หลวงประเสริฐอักษรนิติ. พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : คลังวิทยา, 2515), หน้า 443.

¹⁵ ดูตัวอย่างได้ใน พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน พระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) เป็นต้น.

สำหรับการปฏิสังขรณ์คงมีเรื่อยมาโดยตลอด แต่ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฯ คือ การปฏิสังขรณ์ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ใช้เวลาพิเศษจึงสำเร็จ การปฏิสังขรณ์วัดนี้ได้กล่าวถึงไว้ต่อเนื่องจากสถานที่ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศทรงปฏิสังขรณ์ ดังรายละเอียดข้อความที่ได้ตัดไว้แล้วในส่วนต้นของบทความ จึงมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์วัดพระรามด้วย

สำหรับหลักฐานศิลปกรรมจากวัดพระรามนั้น พบทั้งร่องรอยงานช่างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นร่วมกันกับงานช่างสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งเป็นหลักฐานที่สอดคล้องกับการสร้างและปฏิสังขรณ์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฯ

แผนผังวัด ปรากฏประธาน และเจดีย์รายอีกหลายองค์ ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนต้น-อยุธยาตอนกลาง การเหลือหลักฐานทั้งสองสมัยอย่างมากมายเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า การปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมิได้ทำให้สิ่งก่อสร้างเดิมและแผนผังหลักของวัดเปลี่ยนแปลงไปมากนัก การซ่อมแซมคงมีแต่เฉพาะบางจุดที่ชำรุดทรุดโทรม ซึ่งพอเหมาะกับระยะเวลาพิเศษตามที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดารฯ

สำหรับร่องรอยศิลปกรรมที่เชื่อว่า ทำขึ้นในคราวปฏิสังขรณ์สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีอย่างน้อยดังนี้

การฉาบปูนใหม่ที่องค์ปราสาทประธาน และเจดีย์ประจำมุม

ปราสาทองค์นี้ยังคงมีรูปทรงแบบปราสาทในสมัยอยุธยาตอนต้นทั่วๆ ไป เช่น ส่วนฐานยังคงเป็นฐานบัวลูกฟัก มุมประธานใหญ่กว่ามุมประกอบ มีทางเข้าสู่คูหาปราสาททางทิศตะวันออก ส่วนยอดประกอบด้วยวัดประดับชั้น แต่ระดับประดับกลีบขนุนลดตัว¹⁶ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงความเกี่ยวข้องกับปราสาทในวัฒนธรรมเขมรอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ภายในคูหาปราสาทก็มีจิตรกรรมเรื่องอดีตพุทธ ซึ่งนิยมมากในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเช่นกัน

¹⁶ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะปราสาทสมัยอยุธยาตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย ได้ใน สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, หน้า 58-62.

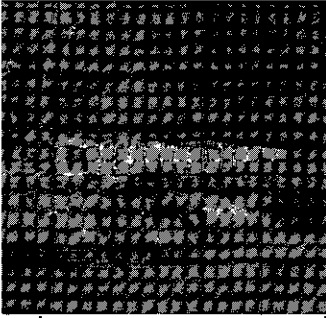
ผนังบางส่วนของเรือนธาตุมีปูนฉาบที่กะเทาะหลุดร่วง เผยให้เห็นปูนชั้น
 ประดับองค์ปราสาทที่ถูกฉาบทับ ปูนชั้นเหล่านี้มีรูปแบบเหมือนกับที่ปรากฏในปราสาท
 สมัยอยุธยาตอนต้นทั่วไป เช่น ลายกลีบบัวที่แบ่งพื้นที่ภายในกลีบออกเป็น 3 ส่วน
 ขอบนอกประดับด้วยเส้นขีด¹⁷ (รูปที่ 6) ลายกรวยเชิง เป็นลายในทรงสามเหลี่ยมวาง
 เป็นแถวต่อเนื่องกัน ระหว่างสามเหลี่ยมหลักที่เรียกว่าแม่ลายนั้น มีสามเหลี่ยมเล็กที่
 เรียกว่าลายแทรกชั้นกลาง แม่ลายแต่ละชั้นจะแบ่งพื้นที่ภายในได้เป็น 3 ส่วน คือ ตรง
 กลาง และกระหนกซึ่งขนาบอยู่สองข้าง¹⁸ (รูปที่ 7) นาคิดต่อไปว่า ปูนที่ฉาบทับนี้น่าจะ
 ทำขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะปูนเดิมเหล่านี้ผ่านกาล
 เวลามานานจนแลดูเก่า หรือปูนชั้นสมัยอยุธยาตอนต้นเหล่านี้ชำรุดหลุดร่วงไป ช่าง
 ที่มาปฏิสังขรณ์ไม่คุ้นเคยกับลวดลายที่เก่าแก่เช่นนี้ จึงไม่สามารถปั้นลวดลายแบบ
 เดียวกันได้ และเพื่อไม่ให้เห็นร่องรอยที่ชำรุดหลุดร่วงหรือร่องรอยของปูนที่เก่า ช่าง
 จึงแก้ปัญหาโดยฉาบปูนทับใหม่ทั้งหมด

การปฏิสังขรณ์โดยการฉาบปูนใหม่ทับลงไปบนปูนเก่าเช่นนี้ มิได้ปรากฏ
 แต่ที่นี้เพียงแห่งเดียว แต่ยังปรากฏที่เจดีย์รายและปราสาทค์วัดมหาธาตุ จังหวัด
 พระนครศรีอยุธยาด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า น่าจะเป็นแบบแผนการปฏิสังขรณ์ที่นิยม
 ทำกันอยู่พอสมควร

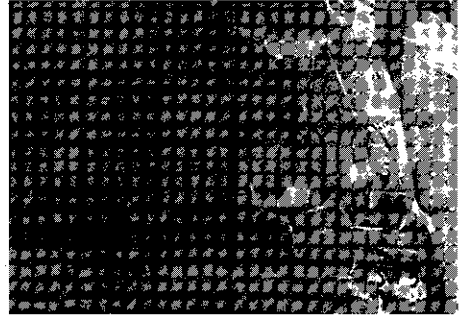
อนึ่ง หน้าบันทิศเหนือของปราสาทค์ประธานยังมีร่องรอยงานปูนชั้นประดับอยู่
 โดยทำเป็นลายกนกก้านขด ซึ่งเป็นแบบแผนเดียวกันกับที่พบตามหน้าบันอาคารสมัย
 อยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ จึงคิดว่าส่วนนี้อาจได้รับการปฏิสังขรณ์ในรัชกาล
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศด้วย

¹⁷ สันติ เล็กสุขุม, กระหนกในดินแดนไทย. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2539), หน้า 72.

¹⁸ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับลายกรวยเชิง-เฟืองอุระ สมัยอยุธยาตอนต้นได้ใน สันติ
 เล็กสุขุม, วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น. (กรุงเทพฯ :
 อมรินทร์การพิมพ์, 2522), หน้า 66-76.

รูปที่ 6 ปูนฉาบกะเทาะเผยให้เห็นปูนปั้น
ลายกลีบบัวประดับปราสาทประธาน

รูปที่ 7 ปูนฉาบกะเทาะทำให้เห็นลายกรวยเชิงประดับ
ปราสาทประธาน

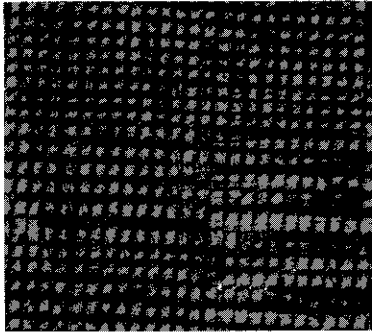
สำหรับเจดีย์ประจำมุมซึ่งประดิษฐานอยู่บริเวณมุมของปราสาทประธาน ทำเป็นทรงปราสาทยอด มีทั้งสิ้น 4 องค์ เจดีย์ทรงนี้นิยมทำมากสมัยอยุธยาตอนต้น จนถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง¹⁹ และเมื่อพิจารณาจากตำแหน่งของเจดีย์เหล่านี้ เชื่อได้ว่าสร้างขึ้นพร้อมกับปราสาทประธาน

ได้พบร่องรอยปูนฉาบทับบนปูนปั้นของเจดีย์เหล่านี้ โดยเฉพาะเจดีย์ประจำมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ปูนปั้นลายกรวยเชิง-เฟืองอุบะ และลายดอกกลมสลับลีเหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือลายประจำยามก้ามปู ซึ่งปั้นในสมัยอยุธยาตอนต้น²⁰ ถูกฉาบทับอย่างชัดเจน (รูปที่ 8-10) นำเชื่อว่าปูนที่ฉาบทับนี้ทำขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเช่นกัน โดยเหตุผลเช่นเดียวกันกับที่อธิบายไปแล้วในส่วนของปราสาทประธาน

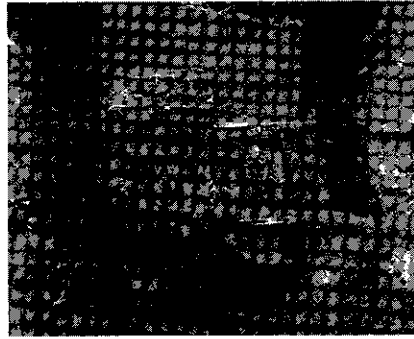
¹⁹ รูปแบบและพัฒนาการของเจดีย์ทรงปราสาทยอดสามารถอ่านรายละเอียดได้ใน สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ราย “ทรงปราสาทยอด” วิศวกรรมบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ, 2541).

²⁰ เกี่ยวกับลวดลายประดับปราสาทสมัยอยุธยาตอนต้นเหล่านี้ ดูรายละเอียดได้ใน สันติ เล็กสุขุม, วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนต้น. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2522).

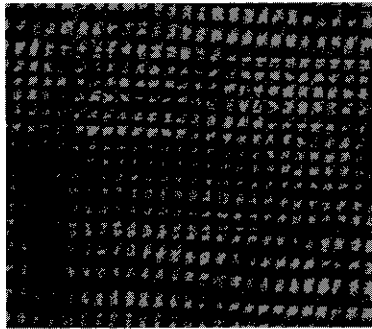
อนึ่ง เจดีย์ประจำมุมตะวันตกเฉียงใต้และเจดีย์ประจำมุมตะวันตกเฉียงเหนือ มีร่องรอยของงานปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนปลายให้เห็นเป็นบางจุด เป็นไปได้ว่าจะเป็นงานปั้นใหม่ในคราวปฏิสังขรณ์ครั้งนี้เช่นกัน²¹

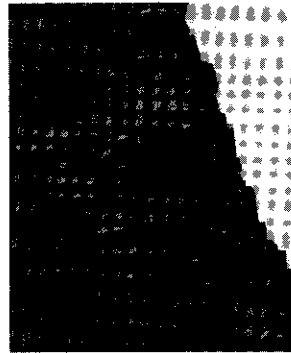
รูปที่ 8 ลายกรวยเชิงเจดีย์ประจำมุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีร่องรอยปูนฉาบทับอยู่

รูปที่ 9 ปูนฉาบทับปูนปั้นลายเฟืองอุบะ ระดับเจดีย์ประจำมุมตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปที่ 10 ปูนฉาบเกาะเกาะหลุด เผยให้เห็นลายประจำยามก้ามปูที่อยู่ชั้นในของเจดีย์ประจำมุมตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปที่ 11 เจดีย์รายบนฐานไฟที่

²¹ ดูความเห็นเกี่ยวกับลวดลายที่ประดับบนเจดีย์ประจำมุมตะวันตกเฉียงเหนือ ว่าอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ใน สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310). หน้า 65.

เจดีย์รายทรงกลมขนาดเล็กบนฐานไพที

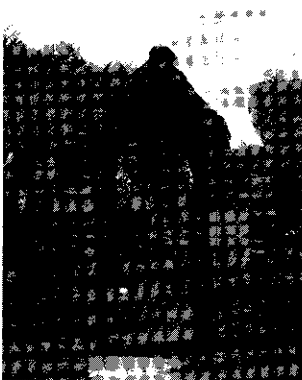
เจดีย์รายทรงกลมบนฐานไพทีที่มีด้วยกันหลายองค์ องค์ประกอบของเจดีย์เหล่านี้แสดงถึงรูปแบบศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายชัดเจน ทั้งการทำฐานสิงห์รองรับและรูปทรงที่สูงเพรียว (รูปที่ 11) จนเชื่อว่าน่าจะสร้างขึ้นใหม่ในคราวปฏิสังขรณ์ครั้งนี้

การซ่อมแซมส่วนอื่นๆ

เมื่อตรวจสอบรายละเอียดในจุดต่างๆ ของวัดพระราม ยังมีจุดที่ควรจะปฏิสังขรณ์ใหม่ในเวลานี้เช่นกัน ดังนี้

ระเบียงคด ทำหน้าที่ล้อมรอบปราสาทประธานและพื้นที่โดยรอบ เป็นอาคารที่กรุงศรีอยุธยาสร้างแบบอย่างมาจากปราสาทในวัฒนธรรมเขมร นิยมมากในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และมีให้เห็นบ้างในสมัยอยุธยาตอนกลางเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าปราสาททอง หลังจากนั้นไม่เป็นที่นิยมกันอีก ระเบียงคดของวัดพระรามจึงไม่ใช่สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศอย่างแน่นอน แต่พอจะมีความเป็นไปได้ที่บางส่วนได้รับการปฏิสังขรณ์ เพราะพบช่องทรงโค้งแหลมหรือทรงกลีบบัว โดยยอดซุ้มใช้เทคนิคการเรียงอิฐตามแนวตั้ง และพบฐานชุกชีแบบฐานสิงห์ซึ่งศิลปกรรมทั้งสองอย่างนี้นิยมมากในสมัยอยุธยาตอนปลาย

ซุ้มประตูวัด (รูปที่ 12) ทำอยู่ในทรงจั่ว เมื่อตรวจสอบรูปทรงพบว่า ใกล้เคียงกับซุ้มประตูวัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น วัดกุฎีดาว วัดมเหยงคณ์ เป็นต้น ซึ่งทั้ง

รูปที่ 12 ซุ้มประตูวัดพระราม

สองแห่งมีประวัติการบูรณะครั้งใหญ่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ดังนั้น ด้วยรูปทรงที่เหมือนกัน เช่นนี้น่าจะเป็นไปได้ว่าซุ้มประตูวัดพระรามคงสร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งเป็นรัชกาลที่ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ งานศิลปกรรมจึงยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป ในคราวเดียวกันนี้ก็คงได้ทำแนวกำแพงวัดขึ้นใหม่ด้วย

สำหรับวิหาร (เดิมที่อาจเป็นอุโบสถ) ซึ่งอยู่ทางด้านหลังนั้น ได้พบร่องรอยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่ฐานชุกชี ก็อาจมีความเป็นไปได้เช่นกันที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ รวมไปถึงอุโบสถ

ตารางที่ 4 สรุปเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากพระราชพงศาวดารฯ กับหลักฐานศิลปกรรม กรณีพระมงคlobพิตรและวิหาร

	พระราชพงศาวดารฯ	หลักฐานศิลปกรรม
ชื่อผู้ปฏิสังขรณ์	ข้อมูลขัดแย้ง ระหว่าง สมเด็จพระเจ้าเสือ กับ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร	-
ระยะเวลาที่ปฏิสังขรณ์	ขัดแย้งกันระหว่าง รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ ใช้เวลาประมาณ 2 ปี กับ รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ราว พ.ศ. 2284 ใช้เวลา 1 ปีเศษ	มีการซ่อมแซมในสมัยกรุงศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 23
ตำแหน่งที่ปฏิสังขรณ์	ต่อพระเศียรพระมงคlobพิตร และปฏิสังขรณ์หลังคาพระวิหาร จากทรงมณฑปเป็นทรงจั่ว	ปฏิสังขรณ์จิวรพระมงคlobพิตร ทำหลังคาทรงจั่ว ตกแต่งผนังวิหารด้วยลายปูนปั้น เช่น บัวหัวเสาแบบกลีบบัวยาว และใช้ฐานสิงห์ประดับผนังวิหาร

3. วัดพระราม : ร่องรอยงานช่างสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศยังเหลืออยู่มาก

ประวัติการสร้างวัดพระรามยังมีความสับสนอยู่ กล่าวคือ พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุว่าแรกสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พ.ศ. 1912²² ขณะที่พระราชพงศาวดารฯ ฉบับอื่นๆ ระบุว่า สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ณ บริเวณที่สร้างพระเมรุสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1²³

ทางด้านหน้า (เดิมที่อาจเป็นวิหารหลวง) ก็มีร่องรอยงานปฏิสังขรณ์ในสมัย

²² สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310). หน้า 74.

4. สรุปและเสนอแนะ

พระราชพงศาวดารฯ ระบุถึงการปฏิสังขรณ์สถานที่ต่างๆ โดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่ว่าพระราชพงศาวดารฯ เหล่านั้นมีทั้งข้อมูลที่สอดคล้องและแตกต่างกัน โดยข้อมูลที่สอดคล้องกันคือ พระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์และพระที่นั่งวิหารสมเด็จ้อย่างแน่นอน ในขณะที่วัดพระรามมีความเป็นไปได้มากกว่าเกี่ยวข้องกับพระองค์ด้วย ส่วนข้อมูลที่แตกต่างกันคือ พระมวงคल्पิตร์และวิหารซึ่งบางฉบับระบุว่า พระองค์ทรงได้รับมอบหมายให้ปฏิสังขรณ์ แต่บางฉบับกลับระบุว่าทำขึ้นในรัชกาลอื่น

นอกจากนี้ พระราชพงศาวดารฯ ไม่ได้กล่าวถึงว่าจุดใดบ้างที่ได้รับการปฏิสังขรณ์ หรือกล่าวถึงไม่ละเอียด ซึ่งเมื่อตรวจสอบศิลปกรรมในสถานที่นั้นๆ พบว่าบางแห่งมีร่องรอยงานศิลปกรรมที่ปฏิสังขรณ์ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนี้อยู่มากมายหลายจุด ซึ่งมีทั้งสอดคล้องและเพิ่มเติมจากที่พระราชพงศาวดารฯ กล่าวถึง

ร่องรอยปฏิสังขรณ์ต่างๆ ซึ่งเสนอไป อาจเป็นผลงานทรงอำนาจการซ่อมโดยเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร อย่างไรก็ตาม ทั้งพระราชพงศาวดารฯ และศิลปกรรมต่างก็มีข้อจำกัดในตัวเอง ดังนั้น สิ่งที่เสนอไปในบทความนี้อาจมีทางเป็นอย่างอื่นได้

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะร่องรอยปฏิสังขรณ์ที่นำเสนอไปจะเกี่ยวข้องกับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจริงหรือไม่ แต่อย่างน้อยก็น่าจะทำให้คิดถึงได้ว่า พระองค์คงมีความสามารถทางด้านช่างอยู่ไม่มากก็น้อย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงทรงวางพระทัยให้พระองค์ทรงอำนาจการซ่อมแซมครั้งนี้ และน่าจะเป็นตัวอย่างที่ทำให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ กับศิลปกรรม ว่าขัดแย้งหรือสอดคล้องกันหรือไม่ เพียงใด ซึ่งทำให้เกิดความมอองงามทั้งในแวดวงประวัติศาสตร์และแวดวงประวัติศาสตร์ศิลปะ

บรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของ บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2537.

“พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ หลวงประเสริฐอักษรนิติ” ใน คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ หลวงประเสริฐอักษรนิติ. พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร : คลังวิทยา, 2515.

“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทานูมาศ (เจิม)” ใน พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับ พันจันทานูมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). พระนคร : อักษรบริการ, 2507.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

สันติ เล็กสุขุม, กระหนกในดินแดนไทย. กรุงเทพฯ : มติชน, 2539.

สันติ เล็กสุขุม, เจตีย์ราย “ทรงปราสาทยอด” วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ, 2541.

สันติ เล็กสุขุม, ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172-2310). กรุงเทพฯ : มูลนิธิ เจมส์ ธอมป์สัน, 2532.

สันติ เล็กสุขุม, วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2522.

สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2542.

อุษณีษ์ ธงไชย, พระราชพงศาวดาร และพงศาวดาร หลักฐานที่สร้างขึ้นเพื่อสถาบัน กษัตริย์. เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2540.